

Sanja Petkovska¹

Center for Advanced Studies, Sofia

Proučavanje naučnoistraživačke politike perifernih zemalja u radu Vojina Milića

Apstrakt: Cilj rada je sistematizacija doprinosa Vojina Milića na polju naučno-političkih proučavanja kroz pregled radova koje je objavio krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina 20. veka, u kontekstu razvoja proučavanja i prakse naučnih politika na našim prostorima i u međunarodnim okvirima. Premda je u širim naučnim krugovima manje poznato i u poslednje vreme ređe navođeno, Milić je napisao neke od prvih radova na našim prostorima koji su za predmet imali naučnoistraživačku politiku i osobenosti naučnoistraživačkog sistema, bazirajući ih na pristupu teorije svetskog sistema i konceptu centar-periferija. U radovima *Odnosi središte-periferija kao problem u društvenim proučavanjima nauke* iz 1989. godine i *Naučnopolitička proučavanja osamdesetih godina* iz 1991. godine postavljene su osnove ne samo kritičkog razmatranja globalizacije naučnoistraživačke politike i naučnoistraživačkog rada, već i proučavanja naučne politike na našim prostorima uopšte. Nakon ovih radova nastaje diskontinuitet u tom domenu sve do nedavno sprovedenih istraživanja koja se oslanjaju na pomenute studije i svoj dalji razvoj dobijaju u ovom radu. Milićev rad na temu razvoja proučavanja naučne politike i političkih rešenja u toj oblasti s kraja 20. veka ovde se prikazuje u odnosu na promene u strukturama znanja i mehanizmima upravljanja produkcijom znanja, koje su pokrenute procesima evropeizacije i globalizacije naučnoistraživačkih struktura.

Ključne reči: naučna politika, globalizacija istraživanja, teorija svetskog sistema, periferni istraživački sistemi

Uvod

Mišljenje da proučavanje javnih politika u kontekstu dobrog upravljanja kod nas tek počinje da se praktikuje na način na koji se praktikuje u zemljama liberalne demokratije nakon promene socijalističkog režima i otpočinjanja procesa tranzicije nekako se nekritički ustalilo. Tako su nauč-

1 sanjalicica@gmail.com

noistraživačke politike počele da se uvode sa zapada naprasno, kao da za njih na ovim prostorima čujemo prvi put.² Međutim, zadatak ovog rada je da pokaže da to nije sasvim ispravno razumevanje stanja proučavanja naučnoistraživačke politike kod nas i da pokrene pitanje zbog čega retki autori koji su se bavili ovom oblašću „preskaču” prilično obiman rad na ovu temu jednog autora koji je stvarao u doba Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ). Naime, rad Vojina Milića na temu naučne politike govori nam nešto sasvim drugačije od uvreženog mišljenja od kog se polazi u analizama naučnoistraživačke politike: da je analiza javnih politika, koja ni po čemu značajnije ne odudara od savremenih analiza naučnih politika, kod nas postojala i u doba SFRJ u brojnim člancima i publikacijama koje je ovaj autor objavio u drugoj polovini 20. veka. Cilj ovog rada je trostruk. Najpre, rad za cilj ima da podseti na glavne doprinose kojima se Vojin Milić upisao u polje politika visokog obrazovanja kroz systemske i pojedinačne teme koje je obrađivao. Pored toga, u radu se postavlja pitanje savremene relevantnosti Milićevih radova za proučavanja visokog obrazovanja, ali se iznose i pretpostavke o razlozima zanemarenosti i nevidljivosti Milićevih nalaza koji mogu biti od velikog značaja za pokretanje pitanja o mogućnostima podsticanja istraživačke produktivnosti malih akademskih sistema postsocijalističke periferije.

Ukoliko se pitanje pripadnosti predmeta naučnoistraživačke politike postavi disciplinarno, moguće je zauzeti nekoliko pozicija u odnosu na to kom domenu prevashodno pripada. S obzirom na to da su upravljanje i odlučivanje u svakom pojedinačnom sektoru u društvu interdisciplinarna područja koja pored generalnog društvenog konteksta i političkih mehanizama obuhvataju i određeni društveni sektor, pitanje proučavanja kako se uređuje sektor istraživanja i kako se u njemu i o njemu odlučuje jeste u većoj meri problemsko nego disciplinarno pitanje. Međutim, svakako da se ovo pitanje može posmatrati i disciplinarno i u tom kontekstu naučnoistraživačka politika u prvom redu pripada sektoru visokog obrazovanja s obzirom na to da zajedno sa nastavom čini njegove dve osnovne funkcije.³ Posebno je pitanje kako su postavljene i organizovane nauke o obrazo-

2 Među retkim primerima publikacija koje za temu imaju naučnoistraživačku politiku na našim prostorima je knjiga *Modernisation of Science Policy and Management Approaches in Central and South East Europe*, u kojoj imamo paradigmatičan primer ovakvog razumevanja stanja u datoj oblasti (Kobal & Radošević, 2005).

3 Na pojedinim mestima Milić artikuliše odnose sa pojedinačnim naučnim disciplinama, na primer sa političkim naukama (Milić, 1991: 41). Međutim, iščitavanjem relevantnih radova Vojina Milića nisu primećena mesta gde se prepoznaje da je to sektor naučne discipline koja za svoj predmet ima obrazovanje, odnosno visoko obrazovanje, premda postoje mesta na kojima se naučnoistraživačka pitanja veoma jasno smeštaju u sektor visokog obrazovanja (na primer, *vidi*: Milić, 1990: 208).

vanju i zbog čega kontinentalni oblici razumevanja obrazovanja zaostaju za anglosaksonskim sistemskim pristupom koji daleko više odgovara savremenim okolnostima nego kontinentalni. Sa druge strane, proučavanje pitanja naučnoistraživačke politike nerazdvojno je od političkih nauka i sociologije, s obzirom na to da je traženje odgovora na mnoga od najvažnijih pitanja za ove oblasti epistemološki i teorijski zavisno od koncepata razvijenih u sklopu ovih disciplina.

Pristup od kog se polazi u ovom radu jeste da treba prepoznati da ova pitanja predmetno spadaju u sektor visokog obrazovanja i da to ne treba da se razume kao prepreka da se ona disciplinarno povezuju sa proučavanjima u sklopu sociologije nauke ili sociologije obrazovanja. Glavni razlozi onemogućavanja produktivnog povezivanja ovih proučavanja dolaze od toga što je sistem visokog obrazovanja organizovan na tradicionalniji način, tj. disciplinarno, gde polje visokoobrazovne politike biva mahom zapušteno ili se istraživači tradicionalnih disciplina njime bave tek usputno. Upravo u ovom opisu visokoobrazovnih sistema kojem u dobroj meri pripada i sistem bivše Jugoslavije pronalazimo još jedan deo odgovora zbog čega je rad Vojina Milića na ovom polju dugo bio zanemaren i isključen iz savremenih nastojanja da se za njega traže i pronalaze bilo praktična, bilo rešenja neke druge vrste, koja pretenduju ka nekom obliku naučnosti ili analitičnosti. Osim toga što je u vreme u kojem je on stvarao stanje nauka o visokom obrazovanju bilo daleko manje napredno i prepoznatljivo da bi on na njih referisao, savremeni autori zainteresovani za tu temu nisu dovoljno upućeni u različite discipline ni u za tu temu relevantna istraživanja koja su u okviru njih rađena.

Možemo da pretpostavimo da je verovatno da je jedan od razloga zbog kojih su veoma korisna i napredna proučavanja naučnoistraživačke politike Vojina Milića zanemarivana – ideološke prirode. Postalo je gotovo opšteprihvaćeno da se autori koji su stvarali u vreme marksizma ignorišu i devalviraju u celini, ukoliko su zastupali marksistička polazišta i nisu ih se naknadno odrekli, bez obzira na to što u vezi sa određenim pitanjima to nije bila prepreka za kvalitetne analize. Gotovo da je sasvim izostala volja da se autori kojima je prilepljena etiketa „ortodoksnih marksista” ponovo čitaju čak i kada se iz njihovog rada mogu izvući neke važne činjenice koje i u savremeno doba mogu da budu od koristi u nastojanjima da se unaprede razvojne politike neke zemlje. Jedan od argumenata na kojima će počivati ovaj tekst jeste da je rad Vojina Milića u oblasti naučnoistraživačke politike upravo jedan od takvih primera neopravdane zanemarenosti koju je potrebno ponovo aktuelizovati. Tranzicioni period za posledicu je imao umanjenu pažnju usmerenu na fundamentalne društvene sektore kao što je naučni, unevši zabunu oko sektorskih prioriteta u tranziciona

društva, a proces evropeizacije sa unapred dizajniranim normativnim rešenjima dodatno je obesmislio utvrđivanje činjenica o naučnoj infrastrukturi, kapacitetima, naučnoj produkciji i drugim pitanjima od značaja za specifična rešenja koja su važna za postsocijalističke zemlje. Kroz pregled sistemskih i pojedinačnih pitanja naučnoistraživačke politike kojima je Milić dao značajan doprinos otvorićemo dve ključne teme koje proizlaze iz njegovih uvida i od kojih bi aktuelna naučopolitička proučavanja trebalo da krenu kako bi bila utemeljena i aktuelna, odnosno kako bi u svoje središte vratila pitanja potrebe da se unaprede infrastrukturni preduslovi za uvećanje naučne produktivnosti i njene razvojne učinkovitosti.

Ključni radovi Vojina Milića koji se tiču naučne politike objavljeni su u formi članaka u časopisu *Sociologija* i kasnije u knjizi *Sociologija nauke: razvoj, stanje i problemi* (1995). Za potrebe ovog rada urađena je detaljna pretraga radova koje je Milić napisao na ovu temu, ali ostaje ograda da to nisu svi radovi napisani na temu naučnoistraživačke politike već da su obuhvaćeni oni koji su identifikovani kao ključni. Ova lista je značajno upotpunjena u odnosu na inicijalno podsećanje da Milićevi radovi sadrže koncepte i podatke značajne za razumevanje aktuelne situacije na polju kako proučavanja tako i naučopolitičke prakse (Petkovska 2017). U cilju sistematizacije, doprinos Vojina Milića kategorisan je prema dve dimenzije posmatranja. Prva se odnosi na sistemske teme naučnoistraživačke politike, a druga na pojedinačna pitanja koja su od značaja za proučavanja naučnoistraživačkih politika na lokalnom i međunarodnom nivou.

Doprinosi Vojina Milića proučavanjima periferne naučne politike na nivou sistemskih pitanja

Dva osnovna sistematska pitanja u sklopu kojih je Vojin Milić dao značajan doprinos jesu naučno proučavanje pitanja istraživačke politike u sklopu discipline sociologije nauke i naučni provincijalizam. Ove dve dimenzije posmatranja naučnoistraživačke politike koje je Milić razradio značajnije su zbog činjenice da su kao teme potisnute u savremenim proučavanjima i analizama naučnoistraživačkih politika, premda su za analize naučnoistraživačkog sistema Srbije i sagledavanje mogućnosti njegovog daljeg razvoja od ključne važnosti.

Sociologija nauke

Način na koji je Vojin Milić svojevremeno analizirao pitanja naučnoistraživačke politike bio je u skladu sa naučnom politikom koju je vodila

SFRJ i sociologija nauke je očigledno kod nas disciplina koja je u to vreme na tom polju dala najznačajniji doprinos upravo zahvaljujući Miliću. Radovi Vojina Milića koji se tiču uspostavljanja generalno sociologije nauke stvorili su elementarni okvir iz kojeg su se dalje mogla izvoditi proučavanja naučnoistraživačke politike kao oblasti koja može da doprinese uočavanju smernica i alternativnih programa opšteg društvenog razvoja. Osim toga, u ovim radovima opisan je i arhiviran veliki broj podataka koji omogućuju rekonstrukciju i prikaz kako je izgledala ne samo naučnoistraživačka politika, već i kako su izgledali naučnoistraživački sistem i praksa u tom periodu federacije.

Osnovni predmet sociologije nauke je odnos nauke i društva, a osnovna pretpostavka ove oblasti proučavanja je da se uzimaju u obzir i spoljašnje okolnosti u kojima se nauka razvija kako bi se u produkciju znanja uključilo svesno planiranje i upravljanje. Danas je društvena odgovornost visokog obrazovanja takođe važna tema, tako da je pristup koji se neguje u sklopu sociologije nauke veoma značajan i važan i dalje, premda to nije tako vidljivo. Posleratni tok razvoja proučavanja nauke i obrazovanja područja naučnoistraživačke politike u kontekstu Hladnog rata od samog početka imali su međunarodni karakter i komparativnu dimenziju, a međunarodne organizacije i praktične potrebe imale su ključnu ulogu u čitavom procesu kao njegovi glavni pokretači (Milić, 1990: 198). Može se reći da su okolnosti u kojima je razvijeno naučno pristupanje pitanju uređenja naučnoistraživačke produkcije presudno oblikovale njegov dalji tok i domet. Naglašavanje socijalne komponente naučnoistraživačke produkcije ima dvojake konsekvence po proučavanje uređenja nauke: sa jedne strane ono je pokrenuto spolja, ne od strane samih aktera naučne produkcije, dok sa druge strane jedna od zamerki koja se može uputiti Miliću jeste da zanemaruje činjenicu da je ovo područje u naučnom smislu interdisciplinarno i da uključuje predmete koji su od interesa za različita društvena područja i obuhvataju daleko više nego sam predmet sociologije kao nauke o društvu. To saznanje Miliću je već tada bilo dostupno i na međunarodnom polju težište u razvoju naučnoistraživačkih proučavanja bilo je na drugim oblastima, ne nužno na sociologiji nauke.

Zamisao da se naučnoistraživačka produkcija može posmatrati kao mehanizam planskog društvenog i privrednog razvoja čini je neizostavnim delom svake analize društvene promene i u kombinaciji sa kritičkim razumevanjem društva, koje je naglašeno u samoj definiciji određenja, čini osnovu proučavanja naučnoistraživačke politike i produkcije iz ugla sociologije nauke. Drugim rečima, davanje smernica za društveni razvoj

je osnovni zadatak nauke, uz prikupljanje podataka na osnovu kojih se mogu donositi kvalitetnije odluke o smernicama i tokovima u „sprovođenju određene zamisli o društvenom razvoju koji se redefiniše kroz društvene sukobe” (Milić, 1991: 486). Ono što je specifično za pristup naučnoj politici koji je razvio Milić, jeste dovodenje nauke u vezu ne samo sa društvenim kontekstom već i sa kritičkim razmišljanjem o pravilnostima po kojima se razvoj odvija u određenoj konstelaciji odnosa proizvodnje. Milić time smešta proučavanje naučne politike u kontekst koncepta centar-periferija, koji je popularizovan u sklopu teorije svetskog sistema i teorija zavisnosti sa jedne strane, dok sa druge strane način na koji kapitalizam i međunarodni poredak utiču na definisanje ovih okolnosti predstavlja otvaranje ključnih pitanja, koja u proučavanjima geopolitičkog pozicioniranja malih perifernih zemalja u strukturama proizvodnje znanja mogu dovesti do novih uvida i rešenja za oblast visokoobrazovne politike. Milić nije detaljnije razvijao ove pravce proučavanja, ali je dao veliki doprinos definisanju pristupa pomoću kojeg se mogu obavljati specifičnije analize polazeći od prepoznavanja problema karakterističnih za okolnosti zavisnosti i perifernosti.

Provincijalizacija

Dok se sa nekritičkih i apologetskih stanovišta isključivo upotrebljavaju termini kao što su evropeizacija, internacionalizacija ili globalizacija visokoobrazovnih sistema, autori koji nastoje da sagledaju razvojne trendove na periferiji objektivnije, među koje je spadao i Milić, govore i o subordinaciji, periferizaciji i zavisnosti. Premda se posledice ovakvog položaja podređenih zemalja kauzalno ne mogu pripisati nijednom konkretnom akteru, nejednaki odnosi moći u osnovi strukture proizvodnje znanja razumeju se kao prepreka za rast naučne produkcije na malim, perifernim naučnoistraživačkim sistemima. Nekoliko je radova u kojima Milić razvija konceptualne i analitičke okvire za proučavanje ovog disbalansa. Jedna od osnovnih deskriptivnih karakteristika koja se pojavljuje u tom kontekstu jeste pojava koju Milić naziva „naučni provincijalizam” (Milić, 1993). Provincijalizam u nauci Milić smešta u kontekst istoriografskih proučavanja nauke i primećuje da se u njima zapostavljaju temeljna pitanja i prate površno, naročito kada je reč o međunarodnim zbivanjima na polju ideja i istraživačkih kretanja (Milić, 1993: 92). Naučna provincijalnost odnosi se na preuveličavanje sopstvenih dostignuća i sužavanje proučavanja naučnog rada i njihovog saopštavanja na sopstvena dostignuća (Milić, 1993: 92).

Kroz analizu kako su naučna dostignuća prikazana u pojedinim radovima naučne istoriografije Milić je demonstrirao kako te pojave funk-

cionišu u praksi ne samo kroz radove jugoslovenskih istoriografa, već i kroz analizu kako su jugoslovenski naučnici prikazani u enciklopedijama bivšeg Sovjetskog Saveza i zemalja Zapadne Evrope, gde je primećeno da postoji trend ignorisanja jugoslovenskih naučnika u opštim enciklopedijama zapadnih zemalja. Takođe, ukazano je na prilično zabrinjavajuć trend u proučavanjima nauke da se ignoriše idejna i epistemološka strana razvoja naučne delatnosti, ali i na značaj školovanja naših naučnika u inostranstvu. Nasuprot mogućim očekivanjima od Milića kao autora koji je pisao u periodu socijalizma, on naglašava kako je za stvaralačku primenu i razvoj manje razvijenih zemalja važno povremeno preuzimanje stranih znanja i veština spolja (Milić, 1986: 413). Time Milić jasno iskoračuje iz stereotipa o ideološkoj pristrasnosti i pokazuje da vrlo dobro prepoznaje nužnost da naučnoistraživački rad i politika moraju da budu međunarodne delatnosti. Takvo stanovište je bilo u skladu i sa zvaničnom naučnom politikom SFRJ, koja je u periodu u kom je Milić stvarao imala kvalitetnu i produktivnu saradnju sa međunarodnim organizacijama ključnim za uspostavljanje naučne politike kako na nacionalnom, tako i na međunarodnom nivou (OECD, 1986).

Doprinos Vojina Milića kroz pojedinačna pitanja naučnoistraživačke politike

Druga posmatrana dimenzija doprinosa Vojina Milića proučavanjima u sklopu naučnoistraživačke politike jesu pojedinačna pitanja u oblasti kako naučnog proučavanja visokoobrazovne i naučne politike, tako i u domenu analiziranja praktičnih koraka i rešenja koja se na bazi tih predloga i drugih normativnih osnova mogu birati i sprovoditi. Površnim pregledom Milićevih radova koji se tiču proučavanja periferne naučne politike može se primetiti da oni u celini manje-više pokrivaju najveći deo pitanja koja su od značaja za savremena proučavanja u toj oblasti. Bez neke posebne sistematizacije i organizacije prema unapred definisanom kriterijumu, pretrešćemo nekoliko pojedinačnih pitanja koja su važna za analize naučnoistraživačke politike kroz zapažanja i nalaze Vojina Milića, koji se čine značajni za buduća istraživanja.

Kao i po pitanju saradnje sa međunarodnim naučnim sektorima, od značaja je činjenica da je Milić kao marksistički autor ukazivao na važnost *autonomije* naučnoistraživačke delatnosti. Strukturna ograničenja datih sistema proizlaze iz geopolitičke pozicije naučnoistraživačkog sistema određenih zemalja i stepena njegove subordinacije centrima u kojima

je naučna produkcija visoka, ali i iz normativnih i drugih osobina koje definišu naučnoistraživački sistem na nacionalnom nivou. Jedan od problema koji je u tom kontekstu ključan jeste dostupnost naučnih saznanja i dostignuća širim narodnim masama i njihovo povezivanje sa kulturom. Kolonijalizam i imperijalizam kao prepreke u razvoju, samostalnosti i rastu naučnoistraživačkih rezultata razmatrani su u Milićevom radu iz 1990. godine „Noviji tokovi u nauci i tehnici u zemljama u razvoju”. U ovom radu sistematično se posmatraju formiranje i razvoj univerzitetskih sistema kao centara naučnoistraživačke delatnosti u zemljama u razvoju, odnosno zemljama Trećeg sveta ili postkolonijalnim zemljama. Premda u radu Milić ne povlači paralelu sa socijalističkim zemljama jer su u to vreme one posmatrane kao zemlje na višem stupnju razvoja, dobar deo uviđa do kojih je Milić došao o zemljama koje su tada prolazile kroz proces dekolonijalizacije odnosi se i na sada bivše socijalističke zemlje. Teškoće u koje periferne zemlje zapadaju najbolje su predstavljene kroz problem jezika i činjenice da je moderna nauka pisana najpre na starogrčkom i latinskom jeziku koji je govorio veoma mali broj ljudi, a kasnije na svetskim jezicima koji su ograničeno dostupni na periferiji, jer su male periferne nacije tek standardizovale svoje nacionalne jezike (Milić, 1990: 218). Između prevođenja naučnih dostignuća i savlađivanja svetskih jezika, naučne zajednice malih zemalja su kaskale u dostizanju aktuelnog stanja i bile u nepovoljnoj startnoj poziciji kada je reč o kapacitetu da učestvuju u predvođenju procesa proizvodnje novih znanja. Nametanje samo jednog jezika kao jezika nauke povećava provincijalnost naučnog znanja, ali iz savremene perspektive gledano, prevođenje naučnih saznanja sa svetskih jezika na nacionalne, kao i naponi usmereni na njihovo širenje na šire narodne mase, usporavaju progres samog naučnoistraživačkog rada dodatno uvećavajući njegove troškove.

Statistika i bibliometrija kao osnovni načini merenja rezultata naučnoistraživačkog rada od neospornog su značaja za Milića, bez obzira na njegovo naglašavanje da postoji potreba da se u obzir prilikom evaluacije uzimaju i drugi više socijalni faktori, kao što su struktura naučne misli i njen razvoj, institucionalna infrastruktura, itd. Mesta na kojima je objašnjena istorija formiranja međunarodne naučnoistraživačke statistike nisu tako česta u našoj literaturi, tako da Milićevo istorijsko objašnjenje ove geneze jeste jedan od značajnijih uvoda u proučavanje ove oblasti (Milić, 1991: 44). Milić prikazuje kako je nastalo statističko proučavanje nauke i na koji način su uspostavljeni prvi indeksi citiranosti, čija analiza je od velikog značaja za proučavanje mnogih tema. U prikaz ovog izvora za naučnopolitička proučavanja Milić uključuje i specifične okolnosti i kontekst

koji demonstrira da je u osnovi svega preduzetnički poslovni poduhvat osoba koje se nisu bavile naukom, što dosta govori o sprezi novih oblika kreiranja viška vrednosti kroz tokove proizvodnje znanja sa pojavljivanjem novih oblika kapitalizma, koji u formulu razvoja koji je u međudnosu sa profitom i rastom, uključuje i standardizovane oblike proizvodnje znanja. Milić još tada prepoznaje i mišljenje kolega (*peer review*) kao važan mehanizam za merenje rezultata naučnoistraživačkog rada, koji je na neki način u lokalnom kontekstu „otkriven” s uspostavljanjem tranzicionih režima, kao da se za njega prvi put čuje. Ujednačavanje ovih podataka na međunarodnom nivou istovremeno je dovelo do prepoznavanja, ali i prouzrokovalo daleko manji obim podataka od značaja za naučne politike, što je posledično značilo i manji prostor za manevrisanje kada je reč o implementaciji posebnih mera za poboljšanje funkcionisanja sistema proizvodnje znanja (Milić, 1991: 45).

Unapređena statistika o naučnoj produkciji za naučne politike pre svega je važna sa aspekta *finansiranja* naučnoistraživačke delatnosti. U vreme kada je Milić delovao, finansiranje naučnoistraživačke delatnosti za većinu zemalja svodilo se na nacionalne izvore i jedino su SAD različitim oblicima stipendiranja i ulaganja proširile svoj delokrug na međunarodni nivo. Prednost koja je na ovaj način stečena ostala je zadatak za međunarodne aktere koji su kasnije počeli sa strateškim osmišljavanjem mera kojima će se usmeravati rast naučne produkcije, kao što su Kina i Evropska unija. Milić u tom kontekstu veoma dobro zapaža da je veliki nedostatak Pokreta nesvrstanih to što „u oblasti naučne politike pokret nije učinio gotovo ništa” (Milić, 1991: 469). UNESCO i OECD su najvećim delom uspostavile osnove statističkog merenja rezultata naučnoistraživačkog rada koji je postao dominantan, ali iz pozicije Milićevih shvatanja na koja je uputno danas podsetiti, nikako jedini izvor iz kog treba izvlačiti zaključke o rezultatima i postignućima u sklopu naučnoistraživačkog rada. Pozicija koju su anglosaksonske zemlje stekle na polju naučne produkcije i socijalne i kulturološke konotacije koje iz takvog položaja proističu otvaraju prostor kroz koji se pitanje disbalansa i nejednakosti u naučnoj produkciji povezuje sa pitanjem kolonijalizma i imperijalizma u međunarodnim odnosima. Od dekolonizacije kao aktuelnog pojma u savremenim društvenim naukama tek se očekuju prve dobre prakse i koraci u osnaženju podređenih naučnih sistema i produkcija.

Unutrašnji odnosi u naučnoj zajednici i sastavi tela koja donose odluke vezane za naučnoistraživački rad takođe su važni elementi naučnoistraživačke politike, koje je Milić obradio i koji često mogu da se ispo-

stave kao prepreka u njenom napredovanju. Milić je naveo samo neke od sukoba koji su postojali na samim počecima formiranja najviše nacionalne naučne akademije (Milić, 1993: 116). Unutrašnji i spoljašnji odnosi u naučnoistraživačkoj zajednici i posledice koje oni imaju po sam naučnoistraživački rad uvidi su koji mogu biti od pomoći u razumevanju zbog čega su se određeni događaji u nauci razvijali na način na koji su se razvijali, kao i u utvrđivanju pozadinskih uzroka iz kojih saradnja ili konfrontacija u određenim situacijama rezultiraju novim školama ili pravcima razmišljanja i istraživanja, ili pak doprinose njihovom gašenju i suzbijanju.

Međutim, centralna tema naučnoistraživačke politike malih perifernih zemalja svakako jeste njihova determinisanost i definisanost odnosa sa naučnim centrima, odnosno odnos centar–periferija. U odnosu na sve druge pomenute teme vezane za ovaj problem, perifernost kao pojedinačni problem prevashodno se odnosi na samo definisanje tog pojma i operacionalizaciju odnosa centar–periferija. Stanje periferizacije se u tim proučavanjima ustaljeno uzima kao nešto dato i negativno, dok se ređe uzima u obzir saodnošenje sa središtem i uključuju dobre strane i pozitivna dostignuća ovih naučnoistraživačkih sistema (Milić, 1989: 633). Oznaka „periferni” ili „slabije razvijeni” naučni sistem neretko dovodi do unapred zacrtanih generalizacija koje onemogućuju preciznije sagledavanje kako se neki od nedostataka ovih sistema kao što su slabo integrisana naučna zajednica, slaba povezanost istraživača ili neki drugi faktor, ispoljavaju u praksi. Takođe, daleko veći nedostatak upotrebe ove karakteristike naučnoistraživačkih sistema je svođenje odnosa centar–periferija na učestalosti objavljivanja i navođenja pre nego na broj naučnoistraživačkih institucija, broj naučnika koji mogu da pišu na nekom od svetskih jezika, ulaganje u nauku, ali u kontekstu ukupne veličine budžeta neke zemlje i slično (Milić, 1989: 635). Kada se bibliografske informacije stave u kontekst, ovaj koncept centar–periferija nije bitan samo sa stanovišta evidentiranja ograničenja, već pre svega kao metod identifikacije gde bi trebalo da se usmere dodatni napori kako bi se naučnoistraživačka produkcija decentralizovala i kako bi naučnici iz do sada pasivnih područja mogli da imaju veću ulogu u naučnoj produkciji u budućnosti. Dok Milić predlaže neke mere koje se mogu razumeti kao nacionalne, u svojim radovima on ređe promišlja strategije koje bi omogućile jačanje internacionalizacije i međunarodno mobilnih i funkcionalnih istraživača koji će se vraćati u zemlju porekla i doprinositi osnaženju njene naučne produkcije.

Geopolitičko pozicioniranje i kognitivni kapitalizam u naučnoistraživačkom radu i naučnopolitičkim proučavanjima

Kritički i naučni pristup proučavanju naučnih politika elementarna je polazna osnova u budućem osmišljavanju koraka kojima bi rezultati naučnoistraživačkih politika malih zemalja periferije Evrope mogle da se unaprede. Pristup baziran na pretpostavkama kritičkog razumevanja društva neizostavno je povezan sa preispitivanjem ne samo modela razvoja na koji se te zemlje oslanjaju i stavljaju u komparativnu međunarodnu ravan, već i načina na koji uvećanje proizvodnje znanja može da doprinese rastu produktivnosti i proizvodnje. Odnos između razvoja nauke i širenja kapitalizma kao dominantnog načina proizvodnje i uređenja društvenih odnosa često je bio na marginama Milićevih naučnopolitičkih analiza, ali ni u jednom od objavljenih radova nije sistematičnije i temeljnije obrađen (Milić, 1990: 2018). Iz savremene perspektive ovo je ključna tema koju je potrebno dalje razrađivati i u međunarodnim okvirima uloga znanja u uvećanju vrednosti ili profita poznatija je kao tema kognitivnog ili akademskog kapitalizma. Grupa italijanskih postmarksitičkih autora počela je da razvija ovaj pristup proučavanju proizvodnje znanja, a neki među njima su ga i primenili na regiju Jugoistočne Evrope (Cvijanovic *et al.*, 2010; Corsani 2012; Slaughter & Rhoades, 2009).

S obzirom na potrebu da naučna produkcija stvara dodatnu vrednost i da klasične modernistčke teorije razvoja ne sadrže smernice koje bi ukazale na načine na koje se ona može uvećavati u okolnostima tranzicije i slabih ulaganja, za razvoj naučnoistraživačkog rada koji bi mogao da doprinese rastu produktivnosti i proizvodnje na periferiji biće ključne upravo ovakve analize. Na tragu Milićevog ukazivanja na značaj da se razume odnos između kapitalističkog načina proizvodnje i naučnoistraživačkog rada, proučavaoci naučne politike budućnosti na periferiji trebalo bi da se usmere na razumevanje načina na koji tranzicija menja odnos proizvodnog i neproizvodnog rada, ali i načine generisanja dodatne vrednosti i profita u formuli gde je valorizacija znanja glavna nepoznata.

Kako bi se uopšte upustili u razumevanje načina na koji funkcioniše proizvodnja u savremenom kapitalizmu, kritički usmereni proučavaoci naučnoistraživačke politike polaziće od geopolitičkog pozicioniranja naučnoistraživačkog sistema (Vračar & Šaranović, 2017). Koncepti globalizacije i evropeizacije nisu dovoljni da bi se razumeo položaj određenog naučnoistraživačkog sistema i samo na veoma uopšten i nespecificovan

način pružaju okvir za razumevanje međunarodnih faktora koji determinišu položaj drugih zemalja i njihove mogućnosti za naučnu produkciju. Geopolitičko pozicioniranje pomoglo bi najpre da se razume normativna konstrukcija koja je na snazi u određenim zemljama, a nju je u svakom slučaju neophodno zatim ukrstiti sa sistematičnom analizom institucionalne strukture i kvalitativim pokazateljima na koje potencijale naučnoistraživačke zajednice je potrebno obratiti posebnu pažnju i ko su nosioci proizvodnje znanja koja može dovesti do rasta prepoznatljivog za okolnosti savremenog kapitalizma.

Zaključak

Glavni zadatak ovog rada bio je da prikaže i analizira doprinos Vojina Milića proučavanjima naučnoistraživačke politike. Kroz pregled doprinosa Milića na nivou naučnoistraživačkih sistema i zatim specifičnijih pitanja kojima je data osnova za savremena proučavanja, cilj je bio ne samo da se na njih podseti, već i da se ukaže na to da su eventualni razlozi isključivanja i zaboravljanja ovih doprinosa neopravdani. Razumevanje Milića o otvorenosti i međunarodnoj saradnji, ali i većini drugih pitanja naučnoistraživačke politike, sasvim je u skladu sa savremenim proučavanjima u toj oblasti. Štaviše, ukazivanje Milića na važnost konteksta i nejednakih odnosa moći koji oblikuju potencijal naučne produkcije daje nam najvažnije smernice za drugačije naučnoistraživačke politike, koje kroz geopolitičko pozicioniranje i napredno razumevanje savremenog sistema proizvodnje znanja na globalnom i lokalnom nivou jesu ključne za izmene paradigme po kojoj se oblikuje naučnoistraživačka politika malih zemalja ranije definisanih kao poluperifernih, ali danas u trendu sve veće pasivizacije i periferizacije. Buduća istraživanja baviće se identifikovanjem tačaka iz kojih se može planirati proaktivni odgovor lokalne naučnoistraživačke produkcije na stanje podređivanja i sa kojih uvećani naponi za obezbeđivanje boljih uslova rada mogu dati najbolje rezultate.

Literatura

- Corsani, A. (2012). The „wage/labor relations” in neoliberal cognitive capitalism. *Economic Culture of Modern Capitalism*, June 2012, St. Petersburg, Russia.
- Cvijanovic, V., Fumagalli, A. & Vercellone, C. (Eds.). (2010). *Cognitive Capitalism and its Reflections in South-Eastern Europe* (New edition). Peter Lang GmbH, Internationaler Verlag der Wissenschaften.

- Kobal, E. & Radosevic, S. (2005). *Modernisation of Science Policy and Management Approaches in Central and South East Europe*. IOS Press.
- Matejić, V. (2002). *Prilozi istraživanju naučnog i tehnološkog razvoja*. Savezni sekretarijat za razvoj i nauku.
- Milić, V. (1977). Nastajanje sociologije nauke: (od 20-tih do kraja 50-tih godina). *Sociologija*, 19(1), 5–70.
- Milić, V. (1986). Sociologija nauke i naučna politika. *Sociologija*, 28(4), 407–422.
- Milić, V. (1989). Odnosi središte–periferija kao problem u društvenim proučavanjima nauke, *Sociologija*, 31(4), 625–653.
- Milić, V. (1990). Noviji tokovi u nauci i tehnici u zemljama u razvoju. *Sociologija*, 32(3), 197–223.
- Milić, V. (1991). Naučopolitička proučavanja 80-tih godina. *Sociologija*, 33(4), 459–618.
- Milić, V. (1993). Nauka kao predmet savremene srpske istoriografije. *Sociologija*, 27(1–4), 89–134.
- Milić, V. (1995). *Sociologija nauke: razvoj, stanje i problemi*. Novi Sad: Odsek za filozofiju i sociologiju Filozofskog fakulteta.
- OECD (1986). *OECD and technology indicators: No 2 R & D, invention and competitiveness*. OECD.
- Petkovska, S. (2017). *Uticaj globalizacije na naučnu politiku i naučnoistraživački rad: vrednosti, diskursi i institucije*. Fakultet političkih nauka (doktorska disertacija).
- Slaughter, S. & Rhoades, G. (2009). *Academic Capitalism and the New Economy: Markets, State, and Higher Education*. Johns Hopkins University Press.
- Vračar, M. & Šaranović, J. (2017). EU geopolitical positioning in multipolar world and its impact on the strategic determination of the Republic of Serbia. *Vojno delo*, 69(8), 113–128. <https://doi.org/10.5937/vojdela1708113V>

The Research Policy Inquiries in the Work of Vojin Milić

Abstract: The aim of the paper is to systematize the contribution of Vojin Milić in the field of science policy studies through a review of the works he published in the late eighties and early nineties of the 20th century, in the context of the development of the study and practice of science policies in regional and international framework. Although it is less known in wider scientific circles and has not recently been cited often, Milić wrote some of the first papers in our region that had as their subject scientific research policy and the peculiarities of the scientific research system, basing them on the approach of world system theory and the center-periphery concept. In the works *Center-periphery relations as a problem in social studies of science* from 1989 and *Science-policy studies from the 80s* from 1991, the foundations were laid not only for a critical consideration of the

globalization of scientific research policy and research, but also for the study of scientific policy in our region in general. After these works, there is a discontinuity in that domain until the recently conducted research based on some of the mentioned studies which get their further development in this paper. Milić's work on the development of the study of scientific policy and political solutions in that area from the end of the 20th century is here presented in relation to changes in knowledge structures and knowledge production management mechanisms initiated by the processes of Europeanization and globalization of scientific research structures.

Keywords: scientific policy, research globalization, world system theory, peripheral research systems